

som ett löst hugskott; någon som helst verklig grund för detta påstående är icke anförd och lärer icke heller kunna förebringas.

Från 1600-talet är ännu att citera ett ställe hos S. Krook, Swenskt åg Runskt Calendarium (1690). I hans »Förklarning öfwer Figurerna på Runestafwen» läses vid den 13 januari: »Vpwända hornet eller toma tunnan wid 20. dag Jul betyder nu ey mera dricka wara igen att giöra sig lustig med: ty *Knut kiörer Julen ut.*»

Trots de grundlösa påståenden, genom hvilka både Verelius och Rudbeck själfva minskat sin trovärdighet i förevarande fall, torde dock af de anförda ställena, särskildt af Verelii noggranna beskrifning af seden med julagalten framgå, att det på deras tid var ett stadgadt bruk att räkna den 13 januari som julens sista dag i de delar af Sverige, som voro dem närmare bekanta; likaså torde talesättet »Knut kör julen ut» i samma trakter hafva lefvat på folkmunnen och afsett tjugondagen. Men å andra sidan synes det högst sannolikt, att det till stor del varit dessa mäns auktoritet, som förmått almanackornas utgifvare att, med förkastande af det gamla namnet Hilarius, förena sig om Knut på den 13 januari. Och det är icke otänkbart, att detta i sin ordning påverkat folkseden i den riktningen, att tjugondagen allt allmännare kommit att betraktas som julens sista dag.

## Knutsdagen och julfriden.

Af

Nat. Beckman.

Sedan lektor Arvid Lindhagen meddelat mig att han sysslade med en del frågor rörande Knutsdagen, blef det rätt snart klart för oss båda, att i dess historia föreställningen om Knut, som »kör julen ut» spelat en viktig roll, och att således frågan om Knutsdagens placering borde ses i sammanhang med frågan om julfridens varaktighet under olika tider. Närmast för att ställa dem till Lindhagens disposition gjorde jag några anteckningar rörande sådant



som jag vid annat arbete påträffade, och då materialet blef något för stort för att inrymmas i hans uppsats, beslöto vi att skrifva hvar sin i frågan.

Först bör det då erinras, att Knutsdagens sammanträffande med julens slut från början är något mer än en tillfällighet. Knut Lavard hade ju varit inbjuden att fira julgille hos sin farbroder konung Nils, och det var efter julgillet slut, som man beredde sig tillfälle att öfvermanna och dräpa honom (den 7 jan. 1131). Att julgillet räckte lika länge som julfriden är ju icke bevisligt; men det är sannolikt, att man, så vidt möjligt var, undvek att draga öfver sig den ökade skuld, som ett dråp under frid enligt den tidens uppfattning medförde. Det är således rätt antagligt, att på Knut Lavards tid julfriden var slut med trettondedagen den 6, så att dråpet kom att inträffa första dagen af den icke fridlysta tiden.<sup>1</sup>

På dagen 30 år efter Knut Lavard blef en annan man dräpt, nämligen konung Inge Krokryggs trogne och mäktige vän Gregorius Dagsson. Om detta dråp ha vi mycket noggranna underrättelser hos Snorre, hvars källa var de meddelanden, som hans fosterfader Jon Loptsson vunnit vid sitt besök hos den nye konungen af Norge ett par år senare. Enligt texten i Cod. Frisianus (s. 357 hos Unger) lyder stället så: *(þeir) komu til Fors hinn xii. dag iöla. Hann var þar um nóttina. Ok hafði þar ottusaung affaradag iöla ok var hanum lesit goðspiall; þat var laugardagr.*<sup>2</sup> Den dag, på hvilken Gregorius sedan föll, kallas sålunda här *affaradagr iöla*, julens utgångsdag. Den är uppenbarligen dagen efter trettonde, d. 7 januari, dagen för Knut Lavards fall. Särskildt den angifna veckodagen ställer detta utom allt tvifvel och visar, att vi måste förkasta den i andra handskrifter förekommande läsarten »fjortonde dag jul» i ställets början.

Hur Snorre eller väl snarare de, som berättat händelserna vid Fors, räknade julens slut, är sålunda alldeles klart. Eget är, att

<sup>1</sup> Saxo säger visserligen, att dagen var helig, men detta kan vara inflytande från senare kyrklig uppfattning.

<sup>2</sup> De kommo till Fors trettondedag jul. Han var där öfver natten. Och där höllo de ottesång på julens utgångsdag, och evangeliet lästes för honom. Det var en lördag.



detta oaktadt Fritzner räknar *affaradag ióla* såsom »julens sista eller tjugonde dag». Tydligt har den samvetsgranne lexikografen denna gång låtit sig påverkas af en förutfattad mening och så försummat att med önsklig skärpa granska det anförda textstället.<sup>1</sup>

Nästa källa som vi skola citera, är den isländska fristatens lag, den s. k. Grágás, hvars text ju anses tillhöra 1100-talet, fastän handskrifterna äro yngre. Beskedet är ganska klart. »Julhelg skola vi hålla här i landet. Det är tretton dagar», heter det Kristinna laga þátttr. kap. 11 (s. 28 i Finnsens upplaga af 1852). I det följande ges närmare regler för hur strängt de särskilda dagarna skola hållas; för oss ha dessa uppgifter egentligen blott det värdet, att de visa, att någon felskrifning vid siffran xiiij icke behöfver misstänkas. Juldagen, nyårsdagen och trettondagen skulle hållas lika väl som påskdagen. På de öfriga kunde vissa nödvändiga arbeten få verkställas. Äfven »åttonde dagen efter trettonde», d. v. s. tjugonde dagen, octava epiphanie, var emellertid »mässodag» på Island. De äldsta norska lagarna synas stå på samma ståndpunkt som Grágás, dock har jag icke funnit, att de upptaga någon octava epiphanie.

De svenska lagarna upptaga icke sådana utförliga redogörelser för helgdagar som de norska, men de ha i många fall bestämmelser om julfrid, hvarmed några bland dem afse strängare straffbestämmelser för vissa brott, andra åter inskränkning i rätten att föra talan inför rätta under viss tid.

Vi skola först till granskning upptaga Upplandslagen. Dess hithörande bestämmelser förekomma i þingmalabalkens 14:de flock, men handskrifterna gå i sär, så att vi få upptaga tre läsarter.

I. *Julæ friþer ganger in a apton ok utt a annæn dagh.*

(Detta är läsarten i Cod. A, hufvudhandskriften.)

II. *Julæ friþer ganger in a iulæ apton ok utt a annæn dagh æptir þrættandæ dagh.*

(Denna läsart upptages af Schlyter i varianterna efter handskrifterna E (= upplagan 1607), F och H. Det kan numera tilläggas,

<sup>1</sup> Äfven i berättelserna om Harald Gille förekommer *affaradag ióla*. Här kan dock dagen ej bestämmas.



att den finnes äfven i Ängsöhandskriften, som varit original till F och af v. Friesen anses härstamma från omkring 1350).

III. *Julæ friþær gangær in a julæ apton ok utt a attundæ dagh æptir þrættandæ dagh.*

(Så läser Schlyter efter Cod. C, från c. 1350. Cod. B, som varit original till C, är på detta ställe defekt).

Att läsarten I i Cod. A är korrumpierad, torde icke behöfva betvivlas. Den förkastas också af Schlyter. Å andra sidan kan man knappast följa honom, då han väljer läsarten III från C, hvilken ju motsäges af alla de öfriga, enär ju A åtminstone kan användas som bevis för att ursprungliga läsarten haft ordet *annæn*. Visserligen har Schlyter haft en ogynnsam mening om 1607 års upplaga af lagen (E), och visserligen har han blott känt F och icke dess original. Men i alla fall är handskriftsmaterialet sådant, att väl Schlyter blott därigenom kunnat göra sitt val, att han, liksom Fritzner, varit fången, i den förutfattade meningen, att julriden skulle räcka till och med tjugondedagen. Eljest hade han säkerligen valt läsarten II, som uppenbarligen är den rätta (eller bättre uttryckt den ursprungliga; jfr nedan). Förhållandet är rätt uppenbart. Från början har bestämmelsen blott gällt till och med trettonde. Cod. C representerar dock knappast en slarvig afskrifvare utan ett yngre bruk. Men lagen visar tydligen, att den 7 januari ända till slutet på 1200-talet gällt som julridens sista dag, att Knut på sin ursprungliga dag där kört julen ut. De yngre svealagarna, Västmannas- och Södermannalagarna följa i sina pingmalabalkar (slutet) det yngre upplandsskicket (läsarten III).

Med Upplandslagen synes ju den yngre Västgötalagen vara väsentligen samtidig, och förhållandena äro rätt analoga. Att lagen kallar epiphania för tolfte dag, är ju utan betydelse; detta sätt att räkna förekommer i England ännu i dag, och det beror ju blott därpå, att man icke medräknat utgångspunkten. Äfven här förekomma två läsarter. Hufvudhandskriften räknar (KB. 51) julriden från och med julaften till och med tolfte dag, tre andra handskrifter, däribland Lydekini exerpt från omkring 1300, räkna den till och med tjugondedagen. I en föregående flock förbjödes edgång i hela ad-



ventstiden och sedan till och med tjugondedagen. Här äro handskrifterna ense. Den latinska öfversättningen »Statuta generalia dicta kyrkiobalkær» har i båda fallen octava epiphanie. Det synes här knappast finnas skäl att antaga skriffel i hufvudhandskriften, äfven här torde den längre utsträckta julfriden vara en senare utveckling som dock träder inom synhåll för oss något tidigare än i Uppland.

Utan bevis skulle man väl kunna medgifva, att vi här måste räkna med en kyrklig uppfattning, som kräfde de längre helgerna, och en borgerlig, som önskade hålla på de kortare. Detta framgår för öfrigt klart af förhållandena i Skåne. Den skånska kyrkorätten (tydligast i sin latinska redaktion) räknar julhelgen från adventets ingång till och med octava epiphanie, men då Valdemar II skulle utfärda processuella regler, betingade af järnbördens afskaffande, så fritog han från behandling af äfven tjufnadsmål tiden från jul till och med trettondedagen.<sup>1</sup>

Det återstår att nämna, att Hälsingelagen räknar julfrid från 9 dagar före jul och till och med tjugondedagen, samt att Östgötalagen (KB. 22) räknar den från julafton efter aftonsången till och med trettondedagen samma tid.

Af det vi här meddelat, framgår alltså, att i äldre tid och långt in på 1200-talet, delvis 1300-talet, den 7 januari varit julens utgångsdag eller första egentligen helgfria dagen efter julen. Det kunde då med skäl sägas, att Knut körde julen ut. Under kyrkligt inflytande har sedan julfriden (julhelgen) utsträckts till och med tjugondedagen. Om den föreställningen var gammal, att Knut hade uppgiften att köra ut julen, hvarpå piskan på vissa runstafvar kan synas tyda, så fanns ju förutsättningen för en flyttning af Knutsdagen till tjugondedag jul (den 13 januari) långt före den tid, från hvilken denna ändring är styrkt.

<sup>1</sup> Skånelagen III A, 14; III C, 13; V, 2, 1, slutet.